

O'QUVCHILARGA AXLOQIY- ESTETIK TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

**FAZLIDDIN ABDUNAYEVICH
ABDURAZAQOV**

Denov tadbirkorlik va
pedagogika instituti
doktaranti. @manzil:
termiz_region@mail.ru

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp16-22>

Annotatsiya: Barchamizga ma'lumki, o'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlikning o'rni katta. Bunda so'zga chiqayotgan kishi nutqining tuzilishini ko'rib chiqish va buning uchun nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo'lgan asosiy qoidalarini bilish muhim rol o'ynaydi. Bu haqida ko'plab olimlarimiz o'rganish olib borib, samarali natijalarga erishgan. Mazkur maqolada ushbu fikrlar haqida so'z borib, o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish orqali estetik tarbiyani rivojlantirish maqolaning asosiy maqsadidir.

Kalit so'zlar: nutq, notiqlik, ritorika, voizlik, jamiyat, estetik go'zallik, chiroyli so'zlash, madaniyat, qobiliyat, gramatika, poetika, leksikografiya, matnshunoslik, stilistika.

Кириш. Ўзбекистон Республикасида бўлаётган янги туб янгиланишлар, учунчи ренесанс давридаги ўзгаришлар таълим тизимида ҳам янги ислохотларни талаб этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020-йил 24-январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида: **“Миллий тикланишдан - миллий юксалиш” деган дастурий ғоя ёшларни Она юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларда ташаббускорлик, фидойилик, ахлоқий фазилатларни шакллантириш - ўта шарафли вазифа эканлигини таъкидлаган**¹.

Мазкур масалалардан келиб чиқадиган бўлсак, ҳар бир киши жамиятдаги ўзгаришлар, янгиланишлар ҳақида фикр билдириши ҳамда мазкур жараёнда бевосита иштирокчи сифатида қатнашиши мумкин. Хусусан, ёшларга ахлоқий-эстетик тарбия беришда ушбу жиҳатларга алоҳида эътибор беришимиз лозим. Шу билан бирга учрашувларда, катта-кичик тадбирларда, оммавий ахборот воситаларида нутқ сўзлаш кундалик вазифаларимиз сирасига кирмоқда. Бунда эса кишига нотиқлик борасидаги билим ва қобилият ёрдам беради.

Маълумки, нотиқнинг вазифаси ҳеч қачон маълум миқдордаги маълумотни тақдим этиш билан чекланмайди. Нотиқ қоида тариқасида ўз нуқтаи назарини ҳимоя қилишга, уни ҳақ эканлигига ишонтиришга ва ҳоказоларга мажбур

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

бўлади. Бу нотиқнинг асосий иш вазифалари сирасига киради¹. Шу ўринда нотиқликнинг келиб чиқиши ва унга таърифларга эътиборни қаратсак.

Бунда жаҳондаги илғор давлатларнинг тажрибаларини умумлаштириш асосида ёшларда янгича ижтимоий маданиятни шакллантириш, тараққиёт тамойилларига асосланган йўллари тўғри белгилаб олишга кўмаклашиш, ўтмиш хатоларини такрорламаслик, улардан зарур сабоқлар чиқариш мумкин бўлади. Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, ўқувчиларда нотиқлик қобилиятини ривожлантириш жамиятимиз таълим тизимининг асосий бўғинларидан биридир. Уларни янада такомиллаштириш, кенгайтириш ва самарадорлигини ошириш ҳам шу куннинг долзарб масалаларидан бири.

Асосий қисм. Дарсликлардан маълумки, риторика атамаси юнон тилидан келиб чиққан бўлиб, унинг синонимлари қадимги нотиқлик атамаси (лотинча оратория) ва нотиқлик сўзларидир. Бу тушунчаларнинг барчаси нимани англатади? Нотиқлик деганда, энг аввало, нотиқлик маҳоратининг юксак даражаси, нотиқликнинг сифат хусусияти, жонли сўзни моҳирлик билан эгаллаш тушунилади. Қолаверса, нотиқлик - бу тингловчиларга керакли таъсир кўрсатиш учун нутқни қуриш ва омма олдида айтиш санъати².

Нотиқликнинг худди шундай талқини қадимги даврларда ҳам қабул қилинган. Масалан, Аристотель риторикани “Ҳар қандай мавзу бўйича ишонтиришнинг мумкин бўлган усуллари топиш қобилияти”³ деб таърифлаган. Кайковус эса нотиқлик ҳақида ўз асарларида фикр билдириб, “Барча қобилиятлар ичида энг яхшиси нутқ қобилиятидир”,⁴ деганда ҳақ эди ва буни биз глобаллашув даврида аниқ тушуниб турибмиз.

Нотиқлик ҳақида гап кетар экан биз Ғарб олимларининг фикрларини ҳам эслаб ўтсак. Жумладан, Блез Паскал шундай деб ёзган эди: “Нотиқлик - бу фикрнинг гўзал тасвиридир, агар сўзловчи фикрни ифодалаб, унга бир нечта сатрлар қўшса, у портрет эмас, балки расм яратади”⁵.

Ломоносов ўзининг “Нотиқлик бўйича қисқача қўлланма” асарида шундай ёзади: “Нотиқлик - ҳар қандай масала юзасидан нотиқ гапириш ва шу орқали бошқаларни бу ҳақда ўз фикрига мойил қилиш санъатидир”⁶.

М.Сперанский “Олий нотиқлик қоидалари” асарида “Нотиқлик қалбларни ларзага соладиган, уларга эҳтиросларни тўкиш, уларга ўз тушунчаларининг қиёфасини етказиш инъомидир”⁷ деб таъкидлайди.

Нотиқлик тарихан шаклланган нотиқлик фани ва нотиқлик асосларини белгилаб берувчи академик фан деб ҳам аталади. Тизимли ўқитишнинг предмети сифатида нотиқлик бошқа филология фанларидан олдин ривожланган. Грамматика, поэтика, лексикография, матншунослик, адабиёт тарихи, стилистика риторикадан кечроқ вужудга келган ва вақт ўтиши билан риторикани ўрганиш учун ёрдамчи ёки тайёргарлик предмети сифатида ривожланган⁸.

¹ Орипов К., Обидова М. Ифодали ўқиш Т: Ўқитувчи 1994.

² Жумаев Н. Истиқлол ва она тилимиз. Тошкент: “Шарқ”. 1998.

³ Жумаев Н. Истиқлол ва она тилимиз. Тошкент: “Шарқ”. 1998.

⁴ Кайкавус. Қобуснома (нашрга тайёрловчилар С.Долимов, У.Долимовлар) Т: “Истиқлол” ноширлик маркази. 1994.

⁵ Орипов К., Обидова М. Ифодали ўқиш Т: Ўқитувчи 1994.

⁶ Махмудов Н. Ўқитувчи нутқ маданияти. Т: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2009

⁷ Сперанский М. Олий нотиқлик қоидалари. М., 1995.

⁸ Аннушкин В.А. Первая русская риторика. М., 1999.

Нотиқлик - шеър ёки драматургия каби оғзаки ижоднинг бир тури ҳисоблансада, маърузачидан тингловчиларга узатиладиган юқори эмоционаллик, битта ва кўп тингловчиларга таъсир ўтказиш қобилияти, санъат асаридек ҳаракат қиладиган нутқ, ижро гўзаллигини тушунамиз.

Нотиқлик - оммавий нутқнинг мураккаб интеллектуал ва ҳиссий ижоди, инсон фаолиятининг алоҳида тури ҳам ҳисобланади. Ҳақиқий нотиқни илҳом, тасаввур ва фантазиясиз тасаввур қилиб бўлмайди. Тингловчиларни илҳомлантириш учун эса эстетик тамойиллар ҳиссиётларга сингдирилиши керак. Масалан: кийимда гўзал кўриниш, сўзнинг оҳангдорлиги, товушлар ва умуман нутқида, қалбларни ҳаяжонга солиш ва бошқалар ушбулар қаторига киради.

Бадиий ўқиш ва оммавий нутқ нутқ маҳорати қонунларига, жумладан ундовлар, имо-ишоралар, мимикалар, пантомима ва бошқаларга мувофиқ қурилади. Ва, албатта, нутқ техникаси қонунларига ҳам. Бадиий ўқиш ва нотиқлик бир-бирини тўлдиради. Айнан ўқувчилар маърузачиларга айланади.

Нотиқликнинг яна бир тури борки, бу турни сиз тез-тез эшитасиз. Бу табиий нотиқлик санъатидир. Табиий нотиқлик қобилиятининг кўринишлари кундалик ҳаётда тез-тез учрайди. Вазиятни тасаввур қилинг: бир киши унга таҳдид солаётган хавфни кўрмай, йўл бўйлаб кетмоқда, иккинчиси эса овозини кўтариб, бу ҳақда огоҳлантиради. Табиий нотиқлик мисолларини одамлар баланд овозда ва ҳиссиёт билан мулоқот қиладиган, деярли бир-бирига (“кўчанинг нариги”) бақирадиган қишлоқларида ёки ҳамма ўз маҳсулоти ҳақида нимадир айтадиган бозорда топиш мумкин. Нотиқликнинг бундай кўринишлари махсус тайёргарликни талаб қилмайди. Бундай ҳолларда овоз табиий равишда, ҳиссиётлар ва тегишли ҳолатлар таъсирида кўтарилади.

Нотиқлик нутқини бошқа нутқ турларидан ажратиб турадиган бир қанча асосий сифатлар мавжуд¹. Маърузачи одамларга нотиқ нутқи билан мурожаат қилади. Бундай нутқ ҳар доим ташвиқот характериға эга. Бунинг учун маърузачи ўз нутқининг мавзусидан илҳомланиб, унга ўз тингловчилари учун зарур ва фойдали деб ҳисоблаган нарсаларни киритиши керак.

Нотиқлик нутқи кенг оммага қаратилган, нутқ мутахассиси (нотиқ) томонидан айтиладиган ва тингловчиларнинг хулқ-атворини, унинг қарашларини, эътиқодини, кайфиятини ва ҳоказоларни ўзгартиришга қаратилган таъсирчан, ишонтирувчи нутқ деб аталади. Тингловчининг хулқ-атворини ўзгартириш унинг ҳаётининг турли жабҳаларига тааллуқли бўлиши мумкин. Бунга мисоллар сифатида депутатга овоз беришга ишонтириш, уни тижорат фаолияти соҳасида тўғри қарор қабул қилишга ишонтириш, уни маълум товарлар, маҳсулотлар ва бошқаларни сотиб олишга ундаш кабилар киради. Ишонтириш қобилияти ҳар доим жамият томонидан қадрланган. Сиёсат ва ижтимоий фаолият соҳасида нутқ мутахассисининг роли айниқса катта. Шу ўринда нутқни ривожлантиришнинг барқарор, типик усуллари мавжудлигини таъкидлаб ўтмоқчимиз. Ушбу усулларнинг комбинациясини қуйидаги 11та тавсия тўплами сифатида умумлаштириш мумкин:

1. Маърузага тайёргарлик кўриш мажбурийдир.
2. Аввало, сиз ўзингизга савол бериш орқали нутқ мавзусини аниқ шакллантиришингиз керак.
3. Нутқнинг мақсадини аниқланг.

¹ Маҳмудов Н. Маърифат манзиллари. Тошкент, Маънавият, 1999.

4. Нутқнинг бошида нутқнинг асосий ғоясини, асосий тезисни дарҳол шакллантиринг.

5. Асосий фикрни аниқланг, уни алоҳида компонентларга ажратинг.

6. Таркибни тақдим этишнинг энг муҳим, фундаментал тезислардан бошланг.

7. Агар керак бўлса, ҳар бир тезис учун тегишли маълумотларни танланг.

8. Сизнинг фикрингиз нуфузли деб тан олинган шахсга ҳавола билан тасдиқланиши мумкин.

9. Айтилган фикрни мисоллар билан тасдиқласангиз, ишонарлироқ бўлади.

10. Фикрингизни тасдиқловчи далилларни тартибга солинг.

11. Бутун матннинг изчиллигини бир бутун сифатида баҳоланг.

Юқоридагилардан шуни айтиш мумкинки, ҳар бир нутқни тайёрлашнинг ўзига хос хусусиятлари бор, лекин бу нутқ матни устида ишлашнинг умумий тамойиллари йўқ дегани эмас.

Монолог - сунъий нутқ қурилишини диалогик нутқ билан солиштирганда жуда кичик ёки аниқроқ айтганда “майда” саналади. Демак, монологик нутқни ўзлаштириш ва қуриш алоҳида ҳаракатларни, қўшимча тайёргарликни талаб қилади. Монологик матн ҳар доим диалогга қараганда кўпроқ қийинчилик билан қабул қилинади. Нотиқлик монологик нутқ бўлганлиги сабабли, тингловчилар билан муваффақиятли ва доимий алоқада бўлиш учун нутққа диалог элементларини киритиш жуда муҳимдир¹ (Эсланг, италиялик актёрнинг юзгача санабини бугун зал бирга санганини ва ҳеч қачон юз сонига етиб келишни ҳохлашмаганлигини).

Аудиториядагилар билан муваффақиятли мулоқот қилиш имконини берадиган зарур коммуникатив ҳолатни шакллантириш қуйидагиларни англатади:

- Ўзингизни бегона нарсалар ҳақида ўйлашни таъқиқланг.
- Эътиборингизни тингловчиларга қаратинг.
- Яқиндан кузатиб боринг уларнинг реакциясини.
- Айни пайтда сизнинг чиқишингиз ва томошабинлар эътиборидан муҳимроқ ва мазмунли нарса йўқлигига ўзингизни ишонтиринг.
- Нутқ ҳаракатига барча жисмоний ва маънавий кучларни сарфлаш.
- Хужумкор иродали муносабатда бўлинг, томошабинларни орқангиздан бошқаринг ва томошабинлар томонидан бошқарилмасин.
- Омма олдида нутқ сўзлаш - бу мақсадингизга эришишингиз керак бўлган ниятингизни амалга ошириш билан боғлиқ профессионал ҳаракат эканлигини тушунинг.

Нотиқнинг ички ҳолати юз ифодаларида, мимикаларда, ташқи кўринишнинг табиатида, туришида, тана ҳаракатларида акс этади. Бундай маълумотлар тингловчилар томонидан онгсиз даражада ўқилади. Бундан келиб чиқадики, биринчи сўз айтилгунга қадар ҳам нутқингиз муваффақиятсиз бўлиши мумкин. Сиз тингловчилар олдига чиқа олмайсиз ва гаплаша олмайсиз, ўзингизни бўшаштирасиз, иродангиз заиф, бефарқлик, ташаббуссизлик. Буларнинг барчаси тингловчилар томонидан дарҳол сезилади (ҳатто у дастлаб тушунмаса ҳам) ва унинг реакцияси ноқулай, пассив бўлади. Шундай қилиб, нутққа тайёргарлик кўраётганингизда, мавзунинг ишончли асосли ривожланиши, унинг яхши маълумот билан таъминланиши ҳақида

¹ Аннушкин В.А. Первая русская риторика. М., 1999.

ғамхўрлик қилишингиз керак. Нутқнинг нутқ дизайни тингловчилар билан доимий алоқани таъминлаши ва таркибни тез ва ишончли ўзлаштиришга ҳисса қўшиши керак.

Нутқнинг мантиқий томонлари анча чуқур ўрганилган ва ривожланган бўлиб, улар билан махсус адабиётларда танишиш мумкин. Нутқ пайтида ёдда тутиш ва ёдда тутиш керак бўлган баъзи амалий маслаҳатлар:

- Нутқингизда изчил бўлинг. Олдингисини тугатмагунингизча, нутқнинг кейинги бандига ўтманг. Айтилмаган нарсага қайта-қайта қайтиш жуда ноқулай таассурот қолдиради.

- Нутқингизни охиригача шахсий ва иккинчи даражали қолдириб, энг муҳим қоидалардан бошланг.

- Тақдимотингизда керак бўлмаган ва уларсиз қила оладиган нарсаларга вақт сарфламанг.

- Ўзингизни такрорламанг. Агар айтилганларни такрорлаш зарур деб ҳисобласангиз, уни алоҳида айтинг. Бу қасддан такрорлаш эканлигини аниқ айтинг.

- Муҳокама қилинаётган масаладан узоқлашманг. Масаланинг моҳияти учун аҳамияти кам бўлган бегона муаммолар, фактлар, маълумотлар, мисоллар ва ҳоказолар билан чалғимаслик.

- Тақдимот охирида айтилганларни умумлаштиринг ва хулоса чиқаринг.

Нутқни тайёрлашда асосий мантиқий қонунларни ҳам ҳисобга олиш керак бўлади.

1. Ўзига хослик қонуни. Фикрлаш жараёнида ҳар бир фикр ўзи билан бир хил бўлиши керак. Бу қонун нутқда ҳар қандай мавзу, ҳодиса ҳақидаги фикр неча марта ва қандай шаклда қайтарилмасин, маълум бир барқарор мазмунга эга бўлишини талаб қилади.

2. Қарама-қаршилик қонуни. Бир-бирига мос келмайдиган иккита таклиф бир вақтнинг ўзида тўғри бўлиши мумкин эмас: улардан камида биттаси нотўғри.

3. Чиқарилган ўрта қонуни. Мулоҳаза ва унинг инкори бир вақтнинг ўзида ҳам тўғри, ҳам ёлғон бўлиши мумкин эмас, улардан бири мажбурий равишда тўғри, иккинчиси мажбурий равишда ёлғондир. Агар нутқда қандайдир позиция гап шаклида шакллантирилса, кейин эса уни инкор этса, бу гаплардан бири тўғри, иккинчиси ёлғон бўлади.

4. Етарли сабаб қонуни. Ҳар қандай фикр, агар у етарли асосга эга бўлса, ҳақиқат деб тан олинади. Бизнинг ҳукмларимиз, баёнотларимиз тўғри ёки ёлғон бўлиши мумкинлиги сабабли, баёнотнинг ҳақиқатини тасдиқлаган ҳолда, бу ҳақиқатни асослаш керак.

Шуни ёдда тутиш керакки, нутқ мантиғи нутққа таъсир қилиш, ишонтиришда қўлланиладиган аргументация тизими деб аталадиган умумийроқ техник тизимнинг ажралмас қисмидир.

Маърузачининг тингловчиларга муносабати мутлақо самимий ва профессионал бўлиши керак. Яхши ният оғзаки хатти-ҳаракатларнинг турли хил кўринишларида тажовузкорлик (таъбирлар, таҳдидлар, ҳақоратлар) ва демагогия (ёлғон) каби шаклларининг мумкин эмаслигини англади.

Нотиқнинг нутқи унинг касбий фаолияти бўлиб, у ўз ҳис-туйғуларини ва муносабатларини унга бўйсундириб, ишнинг манфаатларидан келиб чиқиши керак.

Нутқ янада ишончли, жозибали бўлиши тингловчилар билан яқинроқ алоқа ўрнатишга ёрдам беради¹. Бу кўп жиҳатдан визуал ва экспрессив воситаларнинг томошабинларнинг ҳис-туйғулари ва ҳиссиётлари оламига мурожаат қилиши билан боғлиқ. Можароли вазиятда тарози кўпинча томошабинларнинг ҳис-туйғулари ва ҳис-туйғуларини эгаллашга муваффақ бўлган киши фойдасига айланади. Шу ўринда нутқ маданияти ва нотиқлик ўртасидаги баъзи ўхшашликларни қиёсласак.

Нутқ маданияти ва нотиқликлар ўртасида баъзи ўхшашликлар:

- Нутқ маданияти кенг маънода абадий тил билан боғлиқ. Нотиқлик санъати эса сўзга чучанлик, жозибали овоз ва бошқалар.

- Нотиқлик - бу нутқнинг оғзаки шаклидир. Нотиқлик санъати - оғзаки нутқ санъатидир.

- Нутқ маданияти - соҳанинг мақсади, барчанинг орзуси, бутун халқнинг нутқини маданийлаштиради.

- Нотиқлик аниқ бир шахс.

- Нотиқлик ва нотиқлик санъати ҳақидаги фан анча қадимий тарихга эга, нутқ маданияти илмий муаммо ва илмий соҳа сифати ҳали ёш ва янгидир.

Тил ва нутқ эса қуйидагича қиёсланади:

1. Тил алоқа материали, нутқ алоқа шаклидир.

2. Тилни халқ яратади, нутқни эса ҳар бир шахс яратади.

3. Тилнинг ҳаёти узоқ халқ ҳаёти билан боғлиқдир; нутқнинг ҳаёти эса қисқа бўлиб, у айтилган пайтдагина мавжуддир.

4. Айрим шахснинг аниқ замонда бир нечта тили билиши мумкин, чунки у вақт ва ўрин билан бевосита боғланмаган. Айрим шахснинг нутқи аниқ замонда фақат битта бўлади, чунки у маълум вақтда ва маълум ўринда юз беради.

5. Тилнинг ҳажми ноаниқдир; нутқнинг ҳажми эса аниқ: нутқ монолог, диалог, полилог, декламация ҳамда айрим текст ва китоб шаклида бўлиши мумкин. Нутқ махсус белгиланган тартибда ўзининг ҳажми билан нотиққа ҳавола этилади.

6. Тил - турғун статик ҳодиса, нутқ эса ҳаракатда бўлувчи, динамик ҳодисадир.

Нотиқ аудитория олдида самарали натижа олишлари учун қуйидаги фикрлар билан танишган бўлиши керак:

1. Тақдимотга эрта келинг. Кейин сиз меҳмонлар билан мулоқот қилишингиз, алоқаларни ўрнатишингиз мумкин, бу эса кейинчалик томошабинлар билан мулоқот қилишда ёрдам беради². Кечиктирилган маърузачидан ёмонроқ нарсаси йўқ.

2. Тингловчиларга эслаб қоладиган нарсаларни қолдиринг. Энг яхшиси - маъруза тезислари ёки тақдимотли флешка. Биринчидан, меҳмонлар сизнинг сўзларингизни тасдиқлайди ва бу ишончни оширади. Иккинчидан эса, одамлар маълумотни аллақачон ўзига хос нарсасифатида қабул қилишади.

3. Ашъвий далиллардан фойдаланинг. Агар бирор нарсаси ҳақида гапираётган бўлсангиз ва бу нарсани залга олиб келиб, кўрсатишингиз мумкин бўлса, уни олиб келишни унутманг. Бу сўзловчининг сўзларининг ишонарлилигини оширади.

¹ Жуманиёзов Р., Салимов С. Ғоявий тарбияда нотиқлик санъати. Тошкент, 2002.

² Ножин Э.А. Оғзаки тақдимот маҳорати. М., 1989.

4. Сизга керак бўлгандан кўра кўпроқ вақт сарфлашни сўранг ва уни ваъда қилинганидан олдинроқ тугатиш.

5. Билганингиздан камроқ гапиринг. Тарқатма материалларингизга иложи борица кўпроқ нарсаларни жойлаштиринг.

Энг муҳими, сўз ва маъно тушунчаларини тушуниш ва йўналтириш учун кўп адабиёт, бадий, илмий, шеърят, наср ўқиш, луғатларга мурожаат қилиш зарур. Файласуфлар ва бошқа маърифатпарварларнинг илмий асарларини ўқиш ҳам фойдали бўлади. Ўзингизни шундай билим юки билан тўлдирганингиздан сўнг, сиз, албатта, энг яхши нутқни ва зўр маърузачи ролини бажарасиз!

Хулоса

Нутқнинг тузилишини таҳлил қилиб, шундай хулосага келишимиз мумкин-ки, яхши ва самарали ижро ритм ва интонация нуқтаи назаридан ва ахлоқий жиҳатдан бутун бир ижродир. Аммо нотиқлик нутқини қуриш қоидаларини билмасдан, тингловчиларга таъсир қилиш самарадорлиги тезда пасайиб бормоқда. Шунингдек, нутқингизни малакали, тўғри ва профессионал тарзда қуришга ёрдам берадиган лексик ва синтактик хусусиятларни ҳам унутмаслик керак.

Шундай қилиб, нутққа тайёргарлик кўраётганда, биз мавзунинг ишончли асосли ривожланиши, унинг яхши маълумот билан таъминланиши ҳақида ғамхўрлик қилиш керак. Нутқнинг нутқ дизайни тингловчилар билан доимий алоқани таъминлаши ва таркибни тез ва ишончли ўзлаштиришга ҳисса қўшиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси
2. Орипов К., Обидова М. Ифодали ўқиш. Т: Ўқитувчи 1994.
3. Жумаев Н. Истиқлол ва она тилимиз. Тошкент: “Шарқ”. 1998.
4. Кайкавус. Қобуснома (нашрга тайёрловчилар С.Долимов, У.Долимовлар) Т: “Истиқлол” ноширлик маркази. 1994.
5. Махмудов Н. Ўқитувчи нутқ маданияти. Т: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2009.
6. Махмудов Н. Маърифат манзиллари. Тошкент, Маънавият, 1999.
7. Жуманиёзов Р., Салимов С. Ғоявий тарбияда нотиқлик санъати. Тошкент, 2002.
8. Ножин Э.А. Оғзаки тақдимот маҳорати. М., 1989.
9. Сперанский М. Олий нотиқлик қоидалари. М., 1995.
10. Аннушкин В.А. Первая русская риторика. М., 1999.